

Tilburg School of Theology
LUCE/Centrum voor Religieuze Communicatie

Bijscholingsmodule 2018

Spiritualiteit in de samenleving

Studiehandleiding

Stefan Gärtner
[s.gartner@uvt.nl]

1. Doelstelling van de module

Onder pragmatische aspecten van het pastoraat worden die elementen verstaan die te maken hebben met houdingen en gedrag van de pastor of geestelijk verzorger zelf. In deze bijscholingsmodule staat de vraag centraal, welke kaders hij of zij hanteert om spiritualiteit, geloof, levensbeschouwing, zingeving of het religieuze te interpreteren als centrale dimensies van zijn of haar werk. Wat neemt iemand waar als spiritueel en welke consequenties heeft dit voor zijn handelen in de laatmoderne samenleving? En wat voor een praktisch-theologisch instrumentarium gebruikt een professional daarbij?

In een gedifferentieerde en geïndividualiseerde maatschappij bestaat niet zoiets als één werkelijkheid, er bestaan tal van werkelijkheden. Dat geldt uiteraard ook voor het religieuze veld. Meer dan vroeger is sprake van een onoverzichtelijke pluriformiteit van spirituele identiteiten, want de uniformerende invloed van het christendom op het leven is verbrokkeld. De laatste God in Nederland studie van 2016 laat in het bijzonder een crisis van de grote kerken zien. Tegelijkertijd wordt er de belangstelling voor een ongebonden spiritualiteit gesignaleerd. De cursus gaat op zoek naar hoe mensen deze vandaag de dag ervaren. Religie komt dus voornamelijk buiten de kerk in beeld en de vraag is: wat kunnen pastores en geestelijk verzorgers hiervan leren?

Er is in de laatmoderne samenleving sprake van een transformatie van het christendom maar ook van nieuwe spirituele vormen. De cursus biedt theoretische en praktische handvaten hoe professionals in het pastoraat en de geestelijke verzorging hiermee kunnen omgaan, waardoor ook de eigen voorstellingen worden verruimd. Tevens is de module een mogelijkheid om praktisch-theologische basisvaardigheden met de methode waarnemen, evalueren en stimuleren op te frissen. Het is dus de doelstelling van de cursus om inzicht te krijgen in de actuele veranderingen op het religieuze veld in Nederland en welke consequenties dit heeft voor het werk in pastoraat en geestelijke verzorging.

Een belangrijke vertrekpunt is daarbij dat de spirituele bagage van mensen niet statisch is. De individuele levensbeschouwing verandert naarmate iemand bijvoorbeeld ouder wordt of een ingrijpend gebeurtenis meemaakt. Wat een blinde plek was, kan belangrijk worden, een vaststaand oordeel kan door een spirituele contrastervaring openbreken of het contact met mensen uit andere delen van de wereld verrijkt het eigen geloof. Uiteraard geldt dit alles ook voor de professionals in het pastoraat en de geestelijke verzorging zelf. Leren over spiritualiteit in de laatmoderne samenleving impliceert daarom tevens openheid voor het daarmee gepaard gaande individuele ontwikkelingsproces.

Om dit proces te bevorderen, reflecteert de module op de religieuze en spirituele realiteit zoals deze voor pastores bestaat. De bijscholingsmodule sluit met andere woorden in eerste instantie aan bij het raamwerk dat de deelnemers zelf gebruiken. In dialoog met typisch laatmoderne uitdrukkingsvormen van spiritualiteit en met de waarnemingen van anderen kan een evaluatie op gang komen en een herformulering van de eigen interpretatie nodig blijken. In de module wordt daarvoor de praktisch-theologische driestap waarnemen, evalueren en stimuleren gebruikt.

De cursus blijft echter niet op het niveau van de individuele ervaringen. Deze worden door wetenschappelijke inzichten over spiritualiteit in de laatmoderne samenleving en de pastorale omgang ermee op een hoger niveau getild. Daarvoor worden relevante modellen en categorieën gepresenteerd en in een basisboek belangrijke achtergrondinformatie gegeven. Tegelijkertijd worden de theoretische inzichten zelf kritisch tegen het licht gehouden. Er zal dus een gesprek plaatsvinden tussen de eigen spirituele kaders, de interpretaties van anderen en de wetenschappelijke reflectie.

Over het geheel genomen wil de module de vaardigheden van de deelnemers bevorderen ten aanzien van de spirituele en religieuze aspecten van het pastoraat en de geestelijke verzorging. Hiervoor gebruikt de cursus een inductieve werkwijze. Deze gaat telkens uit van spirituele fenomenen uit de geïndividualiseerde samenleving, die door de deelnemers zelf worden ingebracht. Deze weg is veelbelovend, omdat het begrijpen van de werkelijkheid in het midden ligt tussen zelschepping en reconstructie van bestaande sociale kaders. In typisch laatmoderne uitdrukkingswijzen van spiritualiteit manifesteert zich iets van wat mensen bezighoudt ten opzichte van deze dimensie in hun levensverhaal. Dit wordt geanalyseerd in de cursus. Door de confrontatie met de eigen religieuze en spirituele bagage komt het leerproces op gang.

2. Opzet van de module

Startbijeenkomst 4 h (26 september 2018 middag)

Thema: Spiritualiteit in de samenleving – een introductie

In de eerste sessie gaat het om een introductie van de module, zijn doelstellingen, de opbouw en de werkwijze. We beginnen met een kennismaking. Daarvoor gebruiken we als eerste voorbeeld eigentijdse kunst met een spirituele lading. Daarna worden de studiehandleiding besproken en afspraken over de inbreng van de deelnemers gemaakt. Na de pauze leren we aan de hand van een tweede voorbeeld de werkwijze van de module kennen. Hiervoor gebruiken we een reclameadvertentie (“Drum. Your own rhythm”). Ze is een sprekende illustratie van de manier

waarop binnen de laatmoderne cultuur wordt omgegaan met spiritualiteit. Mensen maken voor de constructie van hun individuele werkelijkheid gebruik van dergelijke codes die ze in de samenleving tegenkomen. Afsluitend wordt het basisboek gepresenteerd. Er worden de individuele leerroute en de opdrachten voor de volgende bijeenkomsten besproken.

Werkwijze

Bij de analyse van de hedendaagse spiritualiteit zullen we in de cursus telkens de drie volgende stappen doorlopen:

a) waarnemen

nauwkeurig beschrijven van een fenomeen en letten op de spontane reacties die het bij iemand oproept,

b) evalueren

verbinding leggen tussen deze waarnemingen en de kaders die een pastor of geestelijk verzorger hanteert en die zijn of haar handelen bepalen, en met wetenschappelijke inzichten,

c) stimuleren

verdiepen van de reflectie door de vraag te stellen naar de consequenties voor het werk in het pastoraat of de geestelijke verzorging.

Opdrachten voor de volgende bijeenkomst:

A Doorwerken Annemie Dillen/Stefan Gärtner, Praktische theologie. Verkenningen aan de grens, Leuven 2015, pp. 23-65. Beantwoorden vragen bij de hoofdstukken 1 en 2. Denkt u in elk geval na over de vraag op pagina 51.

B Open een "spiritueel schoenendoos". Verzamel daarin religieuze en spirituele verschijnselen die u in het privéleven en in de samenleving tegenkomt. Kijkt u dus vooral ook buiten het werk. Reflecteer daarop aan de hand van de drie stappen waarnemen, evalueren en stimuleren. De bedoeling is om in confrontatie met concrete fenomenen de eigen werkelijkheid beter te leren kennen: wat is voor mij spiritueel en daarmee tegelijkertijd ook wat niet.

De volgende aanwijzingen zijn een hulpmiddel voor het werken met de spirituele schoenendoos:

1. De doos is alleen voor u bestemd. Dus u bepaalt zelf wat u daarvan in de module bekend maakt en wat niet.
2. Als pastor/geestelijk verzorger hoeft u niet op een speciale zoektocht te gaan naar spirituele fenomenen. Houdt u slechts vast wat u tegenkomt.
3. De bestaande kaders van wat u tot nu toe spiritueel of religieus noemt, bieden een noodzakelijke oriëntatie bij het vullen van de schonendoos. Echter, ze bepalen en beperken de eigen werkelijkheid. Gaat u daarom ook op zoek naar verschijningsvormen die uw misschien niet in eerste instantie voor de geest staan. Let u daarbij op het verborgene, ondergesneeuwde, fragmentarische en onbekende. Let ook op wat u prikkelt zonder dat meteen duidelijk is waarom dit zo is. Vraag ook anderen wat zij als spiritueel beschouwen: uw kinderen, de burens, de medepassagier in de trein. Dat zou een impuls voor de eigen reflectie kunnen opleveren.
4. Wat betreft de mediale vormen manifesteert zich spiritualiteit op velerlei wijzen. Let u daarom op videoclips, winkelcentra, tijdschriften, huwelijksaankondigingen, blogs, tentoonstellingen, "heilige ruimtes", tv-programma's, symbolen, internetpagina's, gesprekken enz.
5. De in de cursus en het basisboek gepresenteerde theoretische categorieën en modellen kunnen een oriëntatie bieden. Zij hebben echter ook blinde plekken.
6. Het is aan te bevelen om de fenomenen op een passende manier te documenteren met het oog op de latere inbreng in de module.
7. Leg de reflectie van uw inbreng schriftelijk vast (op één A4tje). Oriënteert u zich daarbij aan de genoemde drie stappen. Maak een kopie van uw uitwerking en ook van uw inbreng voor de andere deelnemers.
8. Het bijhouden van een spirituele schonendoos zou trouwens een gewoonte kunnen worden. Daarmee krijgt u over een langere periode zicht op de veranderingen in uw eigen geloof en spiritualiteit.

Theorievorming en practicum 4 h (07 november 2018 middag)

Thema: Transformaties van het christendom en nieuwe spiritualiteit in de samenleving

Vertrekpunt voor de zoektocht naar actuele ontwikkelingen op het religieuze veld in Nederland en hoe pastores en geestelijk verzorgers hier tegenaan kijken, zijn de antwoorden van de deelnemers op de vragen bij de hoofdstukken 1 en 2 van het basisboek en wel in het bijzonder

de vraag op pagina 51. Daarna worden vijf wetenschappelijke modellen gepresenteerd die spiritualiteit in een laatmoderne samenleving in kaart brengen.

Na de pauze wordt van deze inzichten meteen gebruik gemaakt bij de analyse van de inbreng van deelnemers uit hun spirituele schoenendoos. Er wordt van elke deelnemer gevraagd om één voorbeeld voor te bereiden als inbreng in de cursus. Daarbij gaat het niet om de presentatie van een complete analyse maar allereerst om het fenomeen zelf. In een groepsproces worden de individuele kaders geconfronteerd met de interpretaties van anderen en met de theorievorming. Vervolgens komt de strategische vraag aan bod naar de consequenties voor het werk in het pastoraat en de geestelijke verzorging. Deze methode voor de bespreking is geïntroduceerd bij de startbijeenkomst: waarnemen, evalueren en stimuleren.

Opdracht voor de volgende bijeenkomst: Lezen hoofdstukken in basisboek naar eigen keuze maar in elk geval de pagina's 163-167 en 178-189 (hier worden de hermeneutische en antropologische grondbeginselen beschreven om in een seculiere samenleving spiritualiteit ter sprake te brengen). Beantwoordt u de vragen bij de tekst.

Theorievorming en practicum 4 h (21 november 2018 middag)

Thema: De christelijk-antropologische basis bij de omgang met spiritualiteit

De bijeenkomst begint met een hoorcollege hoe spiritualiteit in het pastoraat en de geestelijke verzorging vanuit een praktisch-theologisch perspectief geïnterpreteerd kan worden. Daarna volgt wederom de analyse van de exemplarische inbreng van de deelnemers uit hun spirituele schoenendoos met de genoemde werkwijze. Bij een grote groep deelnemers verzamelen we religieuze fenomenen die niet uitvoerig in de cursus besproken zijn, in een kleine tentoonstelling. Afsluiting van de module met een individuele opdracht en een feedback.

3. Om verder te lezen

Stefan Gärtner, Het geestelijke in de postmoderne samenleving. Enkele modellen, in: Praktische Theologie 30 (2003), 345-360.

Idem, Pastores over spiritualiteit. Een beschrijvend empirisch onderzoek, in: Communio Internationaal Katholiek Tijdschrift 39 (2014), 149-160.